

Podróż do Ciemnogrodu: Wstęp

Autor tekstu: **Małgorzata Brywczyńska**

Na czym polega wyjątkowość powieści omawianej w niniejszej pracy, a określanej jako „ostatnia tak pełna i konsekwentna manifestacja Oświecenia w literaturze polskiej”? [1]

Na pewno przejawia się ona otwartym i zadziwiająco śmiałym, jak na warunki polskie, propagowaniem założeń wolterianizmu. Utwory Voltaire'a (F.M. Arouet, 1694-1778) przepełnia krytycyzm wobec tradycyjnych autorytetów (naukowych, społecznych, politycznych i moralnych), odrzucenie światopoglądu religijnego, negacja feudalnych instytucji i obyczajów, zaufanie do poznawczych i twórczych możliwości ludzkiego rozumu, żądanie tolerancji dla wolnomyślnych poglądów itp. Wszystkie te elementy znaleźć można w powieści S.K. Potockiego „Podróż do Ciemnogrodu”.

Voltaire był europejskim symbolem walki rozumu z ciemnotą. W okresie stanisławowskim stosunek do jego pism stanowił probierz orientacji światopoglądowej i politycznej polskich twórców. Nic więc dziwnego, że Potocki żywo interesował się twórczością wielkiego Francuza i zajmował się tłumaczeniem jego utworów, takich jak „Kandyd” i „Zadyg”. W początkach XIX w. stosunek polskich pisarzy do Voltaire'a nieco się zmienił: osłabły spory światopoglądowe, wzrosło natomiast znaczenie jego pism, jako przykładów dobrego smaku i wysokiego poziomu literackiego. W tym duchu powołuje się na Voltaire'a Potocki w swoim traktacie „O wymowie i stylu” z 1815 r. W napisanej kilka lat później „Podróży do Ciemnogrodu” nasz autor nawiązuje do Voltaire'a dwutorowo, w sferze ideologicznej i konstrukcyjnej. „Podróż...” ma bowiem wiele cech wolteriańskiej powiastki filozoficznej [2], zastosowano tu również typową dla francuskiego klasyka technikę rozprawiania się z przeciwstawnymi poglądami: zamiast bezpośredniej krytyki — ironiczny dystans i paradoksalna argumentacja.

W traktacie „O wymowie i stylu” (rozdział pt. „Składy filozoficzne, bajeczność, zmyślenia, romanse, przekładanie”) S.K. Potocki pisał: „Przejdźmy do innego rodzaju składni, to jest do fikcji, czyli zmyśleń, jakimi są powieści, romanse, bajki, alegorie, zgoła do tego tak liczne, tak przyjemne, tak użyteczne, wraz tak płochliwego wyobraźni ludzkiej płodu. Jest rzeczą niewątpliwą, że można powieści, czyli zmyślenia, zwrócić ku celowi nader użytecznemu, podają one bowiem wielką zręczność rozszerzania nauczania, malowania życia i obyczajów ludzi, wskazania obłąkań, w które nas namiętności wciągają, znieprawienia występku, a uprzyjemnienia cnoty.” [3]

„Podróż do Ciemnogrodu” zamiast ideału pozytywnego przedstawia zespół negatywnych zjawisk życia społecznego, poddany satyrycznemu przejawskrawieniu. Jest to powieść-traktat. Tego typu pisarstwo zapoczątkowuje u nas „Pan Podstoli” Ignacego Krasickiego. Powieść wykształciła się w literaturze polskiej w drugiej połowie XVIII w., ale — z racji swej nowości - gatunek ten aż do lat dwudziestych XIX w. nie miał własnej nazwy i najczęściej nazywany był romansem.

Wyjątkowość omawianej powieści wynika także z nietuzinkowej osobowości autora. Jeden z bohaterów „Podróży...”, książkę Bojosław, człowiek światły i sprawiedliwy, porównany jest do Karola Wielkiego, który „mocą własnego geniuszu” wyrósł ponad otaczające go morze ciemnoty. W jakiejś części można odnieść to porównanie także do Stanisław Kostki Potockiego, który w radykalizmie swoich politycznych poglądów poszedł znacznie dalej niż większość twórców polskiego Oświecenia. Jego antyklerykalizm nie był przy tym destrukcyjny ani awanturniczy; chciał on uczynić z kościoła autonomiczną część nowoczesnego państwa, odciętą od średniowiecznej ideologii wypraw krzyżowych, palenia czarownic i wrogości wobec oświaty.

Piastując odpowiedzialne funkcje państwowe, zwłaszcza w okresie Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego, miał Potocki okazję poznać reguły rządzenia państwem i problemy stojące na przeszkodzie do poprawy sytuacji. Tę wiedzę wykorzystał autor przy pisaniu omawianej powieści.

Trzeba było mieć wiele odwagi, aby w roku 1820 rzucać gromy na pogrzebaną w 1795 r. Rzeczpospolitą, przedstawiając przyczyny jej upadku i ustrojowe wady w sposób bezwzględny i jaskrawy. Pisząc tę książkę Potocki wiedział, że stawia na jedną kartę swą polityczną karierę ale wierzył, że robi przysługę krajowi i narodowi, bo ośmieszenie błędów przeszłości pozwoli na ich uniknięcie w przyszłości. Niestety, okazało się, że Polacy nie chcą analizować swoich błędów i wad, a najchętniej sięgają po utwory, pisane „ku pocieszeniu serc”.

Ani Stanisławowi Kostce Potockiemu, ani „Podróży do Ciemnogrodu” nie poświęcono jak

dotąd żadnego, monograficznego opracowania. Najpełniejszą analizę omawianej powieści dał Emil Kipa we wstępie do jej wydania z 1955 r. (BN I 154). Działalność polityczna, społeczna i literacka S.K. Potockiego jest natomiast omawiana zwykle na uboczu ogólnie formułowanych problemów. Przykładem takie prace, jak np. T.Kizwalter, Ludzie i idee Oświecenia w Polsce porozbiorowej (Warszawa 1987), B.Grochulska, Dramat liberała w: Losy Polaków (Warszawa 1987), Z.Kloch, Polscy uczeni o stylu, 1795 — 1830 („Pam. Lit.” 1993 z. 1) i P.Żbikowski, Klasycyzm postanisławowski. Doktryna estetyczno-literacka (Warszawa 1984).

Cenne są publikacje zamieszczone w „Biuletynie Historii Sztuki” (1972 nr 2), poświęconym S.K. Potockiemu. Wśród nich rozprawy Z. Libery, Stanisław Kostka Potocki i jego rola w życiu literackim Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego, W. Fijałkowskiego, Działalność Stanisława Kostki Potockiego w Wilanowie oraz J. Rudnickiej, Rola Stanisława Kostki Potockiego w polskim życiu kulturalnym. Autorowi „Podróży do Ciemnogrodu” poświęcono również „Rocznik Historii Sztuki” z 1956 (t. 1); w nim m.in. rozprawy: E. Kipy, Stanisław Kostka Potocki jako minister wyznań religijnych; Z. Libery, Stanisław Kostka Potocki jako pisarz i krytyk literacki; M.L. Bernharda, Wystawa poświęcona działalności Stanisława Kostki-Potockiego, 5-12 maja 1953 r. [4]

Wielkość S.K. Potockiego nie została doceniona przez jemu współczesnych, ani przez następne pokolenia rodaków, ale nie jest to wystarczający powód, by nie złożyć jej hołdu. Do naszego pisarza, jak mało do kogo, odnieść można słowa Seneki: „Badajmy to, co jest najlepsze w działaniu, nie zaś to, co jest najpospolitsze w użyciu. Sprawy ludzkie nie wyglądają tak dobrze by coś, co jest lepsze, znalazło uznanie większości”. [5]

Przypisy:

[1] Z. Lewinówna, Podróż do Ciemnogrodu w: Literatura Polska, t. 2, prac. zbior. pod red. J. Krzyżanowskiego, Warszawa 1984, s. 188

[2] M. Szarama-Swolkień, Wolterianizm, w: Słownik literatury polskiego Oświecenia pod red. T. Kostkiewiczowej, Wrocław 1977, s. 786

[3] S.K. Potocki, O wymowie i stylu, Warszawa 1815, t. 4, s. 202 za: Z. Sinko, Powiastka w Oświeceniu stanisławowskim, Wrocław 1982, s. 32

[4] B. Grochulska, Stanisław Kostka Potocki, w: Pisarze polskiego Oświecenia, t. 3, Warszawa 1996, s. 156

[5] Seneka L.A., Dialogi, przeł. L. Jachimowicz, Poznań 1996, s. 75

Małgorzata Brywczyńska

Polonistka, Elbląg.

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 14-12-2002 Ostatnia zmiana: 06-09-2003)

[Oryginał.](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,2105) (http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,2105)

Contents Copyright © 2000-2008 by Mariusz Agnosiewicz

Programing Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.

Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane

w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę podkatalogów, skrypty

JavaScript oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl